

Caspar van Wittel

Een ten onrechte vergeten schilder

In Italië kent iedere scholier hem, worden zijn werken voor miljoenen verkocht en stelt een kunstencyclopedie hem op één lijn met tijdgenoten als Frans Hals, Jacob van Ruisdael en Jan Steen. Wie echter in ons land zijn naam laat vallen zal bijna altijd te horen krijgen: "Nooit van gehoord."

TEKST: BART VAN STEENBERGEN

We hebben het over de in 1653 in Amersfoort geboren schilder Caspar van Wittel, die op 21-jarige leeftijd, na zijn leerschool bij Matthias Withoos en het afleggen van zijn meesterproef, naar Rome vertrok om daar ook altijd te blijven, dit in tegenstelling tot de meeste italianisanten. Hij begon in Rome als assistent van de Nederlandse ingenieur Cornelis Meyer, die op verzoek van paus Clemens X een ambitieus plan had opgesteld om de Tiber bevaarbaar te maken. Dit project is nooit uitgevoerd en de rol van Caspar was beperkt. Hij heeft vermoedelijk alleen geassis-

teerd bij het maken van de technische tekeningen, maar hij heeft er wel een fascinatie voor deze rivier aan overgehouden, gezien de vele schilderijen die hij ervan maakte.

Vanaf 1680 zien we een snel opgaande lijn in zijn carrière. Hij ontdekte namelijk een gat in de markt in de vorm van stadsgezichten of 'veduten'. Caspar van Wittel, die overigens in zijn nieuwe vaderland bekend is geworden als Gaspare Vanvitelli, wordt in Italië gezien als de grondlegger van een stroming in de schilderkunst, die bekend staat als het 'vedutisme' en die vooral in Venetië tot bloei is gekomen. Bekende vertegenwoordigers er-

vorige pagina
Gezicht op Amersfoort.

links
Venetië: de Santa Maria della Salute-kerk. Rome, Collectie Palazzo Colonna.

van zijn Carlevarijs, Guardi en bovenal Antonio Canaletto. Op het affiche van een grote overzichtstentoonstelling van zijn werk, die in 2003 door Italië reisde van Rome via Venetië naar Caserta, stond het duidelijk: 'Gaspare Vanvitelli e le origini del Vedutismo'. Nu kende men in Italië wel zoiets als stadsgezichten, maar dat waren meestal romantische fantasiebeelden met veel Romeinse ruïnes erop. Het exact en natuurgetrouw weergeven van de stedelijke werkelijkheid, zoals Van Wittel dat deed, was iets geheel anders.

Kristalhelder

Nu suggereren de begrippen 'grondlegger' en 'origine', dat Van Wittel iets volstrekt nieuws bracht en dat is niet helemaal waar. Hij bouwde namelijk voort op een traditie die in de loop van de zeventiende eeuw in ons land tot bloei was gekomen. Men kan daarbij denken aan de stadsgezichten van Saenredam en Vermeer (vooral diens 'Gezicht op Delft'), die Van Wittel vermoedelijk gezien heeft. Ook heeft de jonge Caspar waarschijnlijk meegewerkt aan het reusachtige 'Gezicht op Amersfoort' van zijn leermeester Withoos, een schilderij dat nog altijd verbaast door de zeer exacte weergave van de stad Amersfoort in die tijd. Van Wittel dient dus vooral gezien te worden als een 'trait-d'union' tussen de zeventiende-eeuwse Nederlandse en de achttiende-eeuwse Italiaanse schilderkunst, maar hij was ook meer dan alleen een 'verbindingsman'. Zijn werk werd namelijk hoogleijk geprezen om de kristalheldere weergave van de werkelijkheid, maar ook om de levendigheid van zijn stadsgezichten, die hij 'stoffeerde' met koetsen, paarden, schepen, jachten en vooral ook

met scènes uit het dagelijks leven. Zonder een dergelijke omlijsting dreigen stadsgezichten een beetje saai te worden.

Goudmijn

Van Wittel werd 'ontdekt' door hoge adellijke heren in Rome. Zijn eerste grote opdrachtgever was de markies Sacchetti, die veel werk van hem kocht,

In Italië wordt hij gezien als een van de eerste vrije kunstenaars die vaak werkten zonder directe opdrachtgever en dus het risico liepen dat hun werk onverkocht bleef. Dit laatste overkwam hem echter vrijwel nooit.

niet zozeer om er zijn paleis mee te verfraaien, maar om ermee te speculeren op de kunstmarkt. Sacchetti kocht vooral schilderijen van jonge beginnende kunstenaars die nog goedkoop waren, om die dan later, als ze beroemd waren geworden, voor een veel hogere prijs van de hand te doen. Hij bleek in Van Wittel een goudmijn gevonden te hebben. Heel anders lag dat bij zijn tweede grote opdracht-

gever, de Colonna's. Dat waren echte kunstliefhebbers. Deze prinselijke familie heeft in al die jaren niet minder dan 112 werken van Van Wittel gekocht, bedoeld voor haar paleizen, buitenhuizen en kunstgalerieën. Een groot deel hiervan is nog steeds in het bezit van deze familie. Zo bevindt zich het in het midden van Rome gelegen Palazzo Colonna nog altijd een speciale Vanvitelli-zaal met 37 (!) schilderijen van hem, die daar al meer dan drie eeuwen hangen.

Van de Colonna's kreeg Caspar een koets die het hem mogelijk maakte de omgeving van Rome te verkennen en daar te tekenen. Zo kon hij zijn geliefde Tivoli bezoeken.

'Grand-Toursouvenirs'

Deze opdrachtgevers verschafften Caspar toegang tot de hoogste kringen of, zoals een tijdgenoot schreef: 'Kardinalen, prinses en hertogen lopen bij hem de deur plat'. In later jaren waren het ook de adellijke heren uit Engeland op hun 'Grand Tour' naar Italië, die veel van zijn stadsgezichten kochten

boven
Tivoli: De oude waterval bij Anniene.
Londen Galerie Robilant en Voena

links
Rome: Piazza del Popolo (tekening).
Collectie Palazzo Dorsini Rome.

als 'souvenir'. Van Wittel wist ook door te dringen tot de culturele elite van Rome. Hij trouwde namelijk met Anna Lorenzani, dochter van de bekende Romeinse literator, kunstverzamelaar en schrijver van libretto's van opera's. Deze bracht hem in contact met toenmalig beroemde componisten zoals Bononcini, met wie Caspar bevriend raakte, en met Lanciani, die zijn zwager werd. Het moet een hoogtepunt in het leven van Caspar geweest zijn toen zijn zoon Luigi, die later de architect zou worden van o.a. het koninklijk paleis in Caserta, in 1700 ten doop werd gehouden door diens peetvader, niemand minder dan de hertog van Medinaceli, die toen onderkoning van Napels was.

Camera obscura

Ook op het gebied van de techniek van de schilderkunst was Caspar van Wittel een vernieuwer. Sinds kort weten we met vrij grote zekerheid dat hij gebruikmaakte van een camera obscura voor het maken van zijn tekeningen, die bestemd waren om als voorstudies voor zijn schilderijen te dienen. Een camera obscura werkt volgens het principe van een fototoestel. Via een kleine opening, of beter nog een lens, wordt licht doorgelaten en kan een object (op zijn kop) op een scherm geprojecteerd worden. Maar dit wel zonder de gevoelige plaat waarop het beeld vastgelegd wordt, want die werd pas in de negentiende eeuw uitgevonden. Dit instrument was al bekend in de Nederlanden van de zeventiende eeuw. Zo heeft Vermeer er vermoedelijk gebruik van gemaakt en Constantijn Huygens schrijft er enthousiast over. In Italië, waar dit instrument nota bene was uitgevonden, werd het echter vrijwel niet gebruikt. Men vond het daar niet chic dat een kunstenaar zich bediende van moderne technische hulpmiddelen, omdat dit afbreuk zou doen aan de authentieke waarde van het kunstwerk.

Vrije kunstenaar

Er was nog een derde vernieuwende kant aan Caspar van Wittel. Hij wordt in Italië ook gezien als de eerste vrije kunstenaar die, vooral in zijn latere jaren, schilderde voor de kunstmarkt, zonder ervan in dienst te zijn. Hij werkte dus vaak zonder een directe opdrachtgever en met het risico dat zijn werk onverkocht zou blijven. Dat laatste gebeurde overigens zelden of nooit.

Of Caspar van Wittel ooit is teruggekeerd naar zijn geboorteland of -stad is onzeker. Wel zeker is dat hij contact is blijven onderhouden met Matthias Withoos, die hij regelmatig tekeningen stuurde, waar Withoos zó enthousiast over was dat hij hem zijn dochter als bruid aanbood. Caspar is daar niet op ingegaan, hij had, zoals we weten, ambitieuzere plannen in deze. Wel bestaat er een tekening 'Gezicht op Amersfoort' vanaf de Eem, die hij uit zijn herinnering gemaakt heeft en vorig jaar werd er tot ieders verrassing bij Bonham een gouache geveild op basis van die tekening.

Overvleugeld?

Tot slot de vraag of Caspar van Wittel ook werkelijk invloed heeft gehad op de vedutisten, waarbij ik me beperk tot de belangrijkste, Canaletto. Van hem is bekend dat hij voortkomt uit een familie van decorschilders en dat hijzelf ook lange tijd in die traditie werkte. Omstreeks 1719 heeft hij daarmee gebroken en is hij stadsgezichten gaan schilderen. Hij was in die tijd in Rome en hij zal daar

zeker Caspar van Wittel ontmoet hebben. Het is zeer aannemelijk dat Van Wittel deze Canaletto op het spoor van het maken van stadsgezichten gezet heeft. Bovendien heeft Canaletto toen, vermoedelijk ook op instigatie van Van Wittel, een camera obscura aangeschaft. Een tijdgenoot van Canaletto schreef over hem: "Il travaille dans la manière de Van Vytel" en inderdaad, op de schilderijen van Canaletto is de invloed van Van Wittel duidelijk te herkennen.

Zoals het wel vaker gaat in de geschiedenis, in de loop der tijd werd de meester door zijn leerling overvleugeld en Van Wittel is mede daardoor wat in de vergetelheid geraakt, althans in het Europa van boven de Alpen. Ten onrechte, zoals de criticus van de Herald Tribune schreef n.a.v. die grote reizende Vanvitelli-tentoonstelling uit 2003. De stad Amersfoort wil zijn 'verloren zoon' aan de vergetelheid ontrukken door hem over enkele jaren te eren met een grote overzichtstentoonstelling van zijn werk.

Met dank aan Albert Boersma, bestuurslid van de stichting 'Vrienden van Caspar van Wittel'.

MEER WETEN

Bezoeken
www.vanvitelli.nl

Zaterdag 10 September vindt om 15.00.u.in het theater De Lieve Vrouw in Amersfoort een voorstelling plaats over het gedramatiseerde levensverhaal van Caspar van Wittel getiteld: Het goede Leven van Caspar van Wittel, La Vita bella di Gaspare Vanvitelli.
Op 10 september om 14.00 uur is er een onthulling gepland aan het Caspar van Wittel Planstoen in Amersfoort.

onder
Rome: Sint Pieterskerk, vooraanzicht.
Londen Galerie Robilant en Voena.

